

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 6, p. 205-217, December 2012

KARAY TÜRKLERİNDE AKRABALIK ADLARI*
AFFINITY NAMES IN KARAITE TURKS

Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili ABD

Abstract

Basic words play an important role in the vocabularies of languages. Number names, pet names, names of organs and the names of kinship are considered as basic words. Therefore these words are the ones referenced first in languages teaching, and in the studies of kinships of languages, and in languages studies.

Turkish language also shows a great variety in respect of kinship names. This is indicative of the importance of the institution of family and kinship relations. The fact that a language has kinship terms a lot of, a few is directly related with the relations of family and kinship in that society.

Although a word meets more than one meaning of kinship in many languages, Turkish has several meanings for every kind of kinship.

Karais who embraced Jewishness during the Khazarian period are Turkic. Karaite Turkish involves in the Kypchak group among Turkish languages. Today, Karaite Turkish which is one of the Turkish spoken and written languages is facing extinction. Karaite Turkish incapable of getting a national figure is divided into three different dialects, they are called Troki, Golden Horn, and Crimean. Karais have used Hebrew, Latin and Cyrillic alphabets since the 1930s. They used Hebrew language in their religious texts. In this study about 200 kinship names belonging to Jewish Karaite Turks have been found. And these names have been classified as relatives by blood and by marriage.

* 610 Th Anniversary Of The Settlement Of Tartars And Karaites In The Grand Duchy Of Lithuania Vilnius 13-15 Eylül 2007 Litvanya -Vilnius Üniversitesinde okunan bildiri metninden genişletilerek hazırlanmıştır.

Key Words: Karaite Turks, kinship names, onomastics, Judaism.

Öz

Dillerin söz varlığında, temel kelimeler önemli bir yer tutar. Sayı adları, hayvan adları, organ adları, akrabalık adları, temel kelimeler olarak kabul görmektedir. Bu yüzden, bu kelimeler, dil öğretimi, dillerin akrabalıkları, dilbilgisi gibi dil incelemelerinde ilk olarak başvuru kelimesidir.

Türk dili de akrabalık adları bakımından çok çeşitlilik gösterir. Bu durum Türk toplumunda aile kurumunun ve akrabalık ilişkilerinin çok önemli ve özel bir konuma sahip olduğunun da bir göstergesidir. Bir dilin akrabalık terimlerinin sayısal olarak az ya da çok olması, o toplumun yaşamındaki aile ve akrabalık ilişkileri ile de doğrudan ilgilidir.

Pek çok dilde bir tek kelime birden fazla akrabalık bağını karşılamasına rağmen Türkçe’de her tür akrabalık için ayrı ayrı terim kullanılmaktadır.

Karaylar Hazarlar döneminde Museviliği kabul etmiş bir Türk topluluğudur. Karay Türkçesi Türk dilleri arasında Kıpçak grubuna dahildir. Bugün Türk konuşma ve yazı dillerinden biri olan Karay Türkçesi yok olmak üzeredir. Uzun yıllar millî bir şekil kazanamayan Karay Türkçesi’nin, Troki, Haliç ve Kırım adıyla bilinen üç ayrı ağzı bulunmaktadır. Karaylar 1930’lu yıllara kadar İbrani, Latin ve Kiril alfabeleri ile yazmışlardır. Dini metin içeren elyazmalarında ise İbrani alfabesini kullanmışlardır. Bu çalışmada Musevi olan, Karay Türklerine ait yaklaşık 200 akrabalık adı tespit edilmiş olup, bu adlar kan yoluyla ve evlilik yoluyla oluşan akrabalık adları olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Karay Türkleri, akrabalık adları, adbilim, Musevilik

Giriş:

Eski Türk toplumunda ilk sosyal birliktelik olan aile bütün sosyal bünyenin çekirdeği durumundaydı. Bu birlik kan akrabalığı esasına dayanıyordu. Türklerin, dünyanın dört bir yanına yayılmalarına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına verdikleri büyük önemden ileri gelir. Bunun bir delili de Türk dilinde başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte var olan akrabalık farklılıklarını belirleyici kelimelerdir. (Aksoy 2011: 12). Türk devlet yapısının güçlü olmasının temelinde de Türklerde aile ve akrabalık ilişkilerinin son derece güçlü olması yatmaktadır.

Milletimizin binlerce yıldır kültür süzgecinden süzerek taşıdığı kültürümüzün unsurlarından birisi de kendine özgü aile yapısı ve akrabalık sistemidir. Aile kurumu, Türk milletinin temel yapısını teşkil eder. Bu terimler, ferdin aile içindeki konumunu ve mensubu olduğu topluluktaki statüsünü belirleyici niteliktedir. Türk topluluklarında akrabalık bağlarının çok sıkı olduğu bilinmektedir. Türkçede her tür akrabalık için ayrı ayrı terim kullanılmaktadır. Çoğu dilde bir tek kelimenin birden fazla akrabalık bağını karşılamasına rağmen (İngilizce aunt: teyze, hala, uncle: amca, dayı), Türkçede gerek standart dilde, gerekse halk ağızlarında da akrabalık ilişkilerinin her biri için farklı akrabalık terimleri kullanılmaktadır.

Akrabalık, Türkçe Sözlük’te, “1. Kan veya evlilik yoluyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım, 2.mec. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler, 3. mec. Biri diğerinin doğurduğu sonuç veya olgular şeklinde açıklanmaktadır. (Türkçe Sözlük, 2005: 57) Akrabalığın temelinde, birinci derecede kan bağı, aynı kaynağa, aynı kökene dayanma vardır.

Karayların yaşadıkları yerler bugün, başta Litvanya olmak üzere, Kırım, Mısır, İsrail, Amerika, İsviçre, Fransa, İngiltere, Belçika, Kuzey Afrika, İspanya, İran, Ermenistan, Kafkasya, Güney Rusya ve İstanbul'dur. (Doğan, Kıvrıkdal, 2002:781) Etnik grup olarak şekillenmeleri Kırım'da olmuştur. Karayların bir kolu uzantı olarak Hun Türkleri ve Hazar Türkleri kabileleri arasında yer almıştır. Karay nüfusunun hızla azalışının sebepleri arasında, açlık, savaşlar ve korumasız halk oluşlarının yanı sıra, asıl olarak Sovyetler Birliği döneminde uygulanan Ruslaştırma politikasıdır. (www.ozturkler.com) 1989 nüfus sayımına göre BDT ülkelerindeki Karay sayısı 2803'tür. (Özkan 1997: 280) Karaylar eski belge ve metinlerde İbrani, daha sonra Latin, 1945'ten sonra ise Kiril Alfabesini kullanmışlardır. (Özkan, 2005: 280)

Karay Türklerine ait akrabalık adlarını, kan yoluyla ve evlilik yoluyla akrabalık bildiren sözcükler olmak üzere bir tasnife tabi tuttuk.

1. Kan Yoluyla Akrabalık Bildiren Sözcükler

Akrabalık terimlerinin tespitinde önemli bir faktör de soyun izlenmesi kuralıdır. Akrabalık, temelde ana-baba biyolojisine dayalı soy kütüğü çıkarmak olduğu için, bu tespitler şu dört grup altında toplanabilmektedir. Bunlar;

- "baba soyunun izlenmesi"; burada çocuğun sadece babasının akraba grubu ile yakınlığı dikkate alınır.
- "ana soyunun izlenmesi"; çocuğun sadece anasının akraba grubuyla yakınlığı vardır.
- "soyun iki yanlı-sınırlı izlenmesi"; hem ana hem de baba tarafından bazı üyeler dışlanmaktadır.
- "çift soydanlık"ta ise, kişi, hem babasının baba soyu, hem de anasının ana soyu yakınlarıyla akraba olmaktadır. (Soydan 2003:49)

Türk toplumunda da "çift soydanlık" vardır, yani kişi hem baba soyu, hem de ana soyu yakınlarıyla akrabalık bağı taşımaktadır.

1.1.Nine/Ebe:

ebanay: ebe -(ZK) krş. (KrmKar.) *ebe, eb, ebanay* (KaraySöz.), *ebe* (TatTürk.)

kart nene : (k) "nine"

inna : (t)"nine", *inna* : (h t) "nine"

tete, tata : (HlçKar.) "nine"

1.2.Dede:

did : (h) "dede" Dede sözcüğü İslavca'dan geçmiştir. Rusça *ded*, Bulgarca *dyado*, Lehçe *dziad*, Çekçe *déděček* olarak kullanılır. (Li 1999: 89) Clauson, kelimenin önceleri baba anlamını taşıdığını sonradan "büyükbaba" anlamını kazandığını söyler. (Clauson, 1972: 451)

kart baba : (k) "dede"

qart baba : (KaraySöz.) "dede, büyükbaba"

uluğata : (k) "büyük baba"

itta : (h t) "dede"

ullu itta : (h) "dedenin veya ninenin babası"

gart : (ZK) "dede"

1.3. Anne:

ana : (hkt) “anne, saygıdeğer kadın, hanımefendi” DLT’de (Atalay, 1992: 93) KB’de (Arat, 1979: 35) *ana* şekliyle geçer. Ana ve ata kelimeleri Eski Uygur Türkçesi döneminde görülmeye başlanır. (Clauson, 1972: 169-170)

ana : (ZK) (KaraySöz.) (TatTürk.) “anne”, *quda ana*: (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) “kayınvalide”

eni : (ZK) II. annem) -krş. (KazTat.) *äni* : anacığım, anne (Kúnos); (Tat.) *äni* : anne (TatAlm.); (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) *ana* : (KaraySöz.)

DLT’de ini şekliyle, “yaşça küçük kardeş” (Atalay, 1992: 93) şekliyle geçer. Bu akrabalık adı Türkçenin en eski kelimelerinden olup, yirmi civarında kitabede geçer. İni aynı zamanda, Kapgan Kagan’ın küçük oğlu İni İl Kağan’ın unvanında da görülür. (Gömeç, 2001: 719)

mama : (h t) “anne”

mama : (ht) (KTS) “anne”

valide : (k) (KTS) “ana, anne, doğuran”

1.4. Baba:

ata : (hkt) (KaraySöz.) “baba” ET’de (Akalin, 1989:262) *ata* “baba”, “ata” sözü ilk olarak Uygurcada kullanılmaya başlanmıştır. (Caferoğlu, 1993: 2) (Li, 1999: 109) DLT’de (Atalay, 1992: 86) , KB’te (Arat, 1979: 35) “ata” olarak kullanılır. (KTS)

awi : (h) “baba” (seslenmede)

baba : (k) “baba” ET’de baba “baba” (Akalin, 1989: 266) , baba (ZK) baba, Fransızca papa’dan geçmiştir. (Tietze, 2002: 252)

tuwdurtuwtsu : (h) “baba”

papa : (t) “baba”, papa Rusça nana (papa) veya Lehçe papa sözcüğünden geçmiştir. (Li, 1999: 115)

tata : (t) “baba” Tata sözü Rusça veya başka bir Slav dillerinden geçmiştir. Tenişev’e göre ise Çince’den geçmiştir. (Li, 1999: 116)

terewtsi : (h) “baba”

eti : (ZK) “ata, cet, soy” *etibiz*: (KazTat.) “bizim babamız” *äti* (Kúnos); (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) :” babacığım”

peder : (k) (KTS) “baba”

1.5. Anne baba:

ana-baba : (POL) “ana-baba”

ata-baba : (POL) “ata-baba”

1.6. Amca:

baba kardaşı : (k) “amca”

emce : (ZK) amca -krş. (KrmTat.) emce (KrmTatSöz); (Osm.) *amca* (HŞ.) (TatTürk.)

abzi, abzi, abza : (ZK) (Kúnos) “büyük birader, amca”

aga : (kt) (KTS) “büyük, ihtiyar, ağabey, amca”

dâdâ : (h) (KTS) “amca”

1.7. Dayı:

ağaça : (k) “dayı” (< ağa-ça küçültme eki)

ana kardaşı : (k) “dayı”

1.8. Teyze:

tete : (h) “teyze”

t’ot’a : (t) “teyze”, Teyze sözü Rusça (tyôtka) veya başka bir Slav dilinden geçmiştir. (Li, 1999: 145)

tizanay : (ZK) “teyze, hala” -krş. (KrmTat.) *tize* : (KrmTatSöz), (Osm.) *tizye* (TatTürk.)

tete : (KaraySöz.); (Tat.) “teyze, hala”. *tätäy* (TatSöz.); (KazTat.) *tätä, tätäy*: (Kúnos); Rus. *tëtja*: “teyze, hala”, *tatâ* : (TatTürk.) “büyük abla”

1.9. Abi:

ağa : (k) “ağabey, amca (yaşça büyük erkeğe seslenme biçimi)”, *ağa* Eski Uygur Türkçesinde de kullanılır. (Caferoğlu, 1993: 6)

ir tuğan : (ZK) “ağabey”

ağa : (kt) “yaşça büyük, yaşlı kişi”, *ağa* : “ağabey” anlamında Moğolcadan geçmiştir. (Li, 1999: 30) *Ağa*: Moğolca *âkâ* > ‘ağabey’ (Tietze, 2002: 109)

1.10. Abla:

abista : (ZK) “abla”, (Kúnos) “saygı ifadesi”

apa : “abla, büyük kız kardeş” şekliyle; Uygur Türkçesinde kullanılır. (Caferoğlu, 1993: 12) ET’de *apa* “abla” (Akalin, 1989: 262) DLT’de *aba~apa* “ana, abla” anlamında kullanılır. *Aba* kelimesinin Kaşgarlı, Tibetçe olduğunu ve “baba” anlamına da geldiğini söyler. (Atalay, 1992: 86) KB’te *apa* “adem, insan” anlamıyla geçer. (Arat, 1979: 21) *Aba*: abla, büyük kız kardeş veya yaşı itibariyle sayılan herhangi bir akraba kadın. E.T > *aba/apa* (Tietze, 2002: 70)

apte : (ZK) *abla*: -krş: (KrmTat.) *apte*: (KrmTatSöz.) (Kúnos) (Kakuk, 1991:15)

tota : (k) “abla, yaşça büyük kadına seslenme biçimi”

1.11. Oğul:

oğlan : (ZK) “oğlan”, *boy oğlan* (ZK) : “bekar” -krş. (KrmKar.) *oğlan*: “oğlan” (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) *ulan* : (KaraySöz.) “oğlan, çocuklar”

oğlan : (POL) “oğlan”

oğlançık : (POL) “küçük oğlan”

oğul : oğıl (k), *owul*, *uwul* (h), *uwul* (t), “oğul”, *ogul*, *oglan*, *ogıl* : (POL)

ET’de *oğul*, *ohol* “oğul, çocuk, şahıs adı” (Akalin, 1989: 288) DLT *ogul* “çocuk” (Atalay, 1992: 74) *Ogul* kelimesi Köktürk ve Uygur dönemlerinde şahıs adı olarak da kullanılır. *Oglan* Çor, Otuz *Oglan*, *Ogul Bars*, *Ogul Tarkan* (Gömeç, 2001:464)

oğlan : (k) (KTS) “oğul, erkek evlat”

1.12. Kız:

bağ : (ZK) “kızkardeş”

abista, *abıtay* : (ZK) “kızkardeş”;

qız : (POL) “kız”

qızçıq : (POL) “kız çocuğu”

qiz : (ZK) “kız” ; -krş. (KrmKar.) *qiz*, (TrokiKar.) (HlçKar.) *kiz* (KaraySöz.); (KrmTat.)

qiz (KrmTatSöz.), *kız* (TatTürk.)

qiz tuğan : (ZK) “kız kardeş”

silli : (h) “genç kız, kız kardeş”

siñli : (kt) “küçük kız kardeş”, *sili* (h) “genç kız, kız kardeş” ET’de *siñil* “küçük kız kardeş” (Akalin, 1989: 294)

gızcık : (ZK) “küçük kız”

tuwduh : (t) “kız kardeş”

tuwduq : (k) “öz, üvey olmayan; akraba, kız kardeş”

tuwduk : (h) “kız kardeş”

t’ot’a : (t) “abla, yaşça büyük kadına seslenme biçimi”

kız : (h t) “kız evlat, genç kız”, *kız* (ht) “kız evlat, küçük kız, genç kız”

kızqardaş : (k) “kız kardeş”, *er qardaş* (k) “erkek kardeş”

1.13. Torun:

ahtıq : (k) “torun”

ahtık : (k) “erkek torun, torun oğlu”, *ahtık* “torun oğlu”

unučka : (t) “kız torun”, *unuk* (t) “erkek torun”

urluk : (k) “tohum; torunlar”, *urluk* (k) “tohum; ekin, çocuklar”, *urlık* (t) “tohum; köken”, *urluh* (k) “tohum, torunlar, kabile”

torin : (k) “torun”

toron : (ZK) “torun” -krş. (KrmKar.) (TrokiKar.) *torun*, (KrmKar.), *torin* (KaraySöz.)

torun (kt) “erkek torun”

1.14. Kardeş:

karandaş : (h), *kardaş* (k), *kardaş* (t), *karındaş* (h) “erkek kardeş”, *karandas* “erkek kardeş, akraba”, *qarındaş* (k), *qardaş* “erkek kardeş”, *karandaş* “erkek kardeş, akraba”, DLT’de *karındaş* “kardeş” (Atalay, 1992: 407) KB’te, *qarındaş* “kardeş” şekliyle geçer. (Arat, 1979: 212) kardeş kelimesi de karın + daş: Türkçede –daş eki ses uyumundan kaçarak kalın sırada kalmıştır. Arkadaş, yoldaş, yurttaş gibi. Kardeş örneğinde ise -daş eki -deş’e çevrilmiştir. (Eren, 1999: 212) *qadaş* “arkadaş, kardeş” anlamıyla Uygur Türkçesinde ” (Caferoğlu, 1993: 107) kullanılır. Göktürk Yazıtlarında (k) *qâdhaş* “akraba, dost, birader” (Akalin, 1989: 276) DLT’de *kadaş~kadhaş* “kardeşlik, hısım, akraba, kardeş” şekliyle kullanılır. (Atalay, 1992: 369)

abza: (ZK) “büyük birader”

enekeş : (ZK) “birader” -krş. (KazTat.) *enekäş* (Kúnos)

eni : (ZK) “küçük birader” -krş. (KazTat.) *ene, eni, ine, ini* (Kúnos)

gade : (ZK) “küçük kardeş” -krş. (Osm.) (dial.) *kada, kade, kadak, kadas*

gardaş (k) : “küçük birader”

ağay : (ZK) “büyük birader” (KrmKar.) (TrokiKar.) *ağa* (ZK) “yaşlı, yaşlı adam”

qardaş: (ZK) “küçük birader” -krş. *qardaş, qarındaş*, (KrmKar.) *kardaş, karındaş, karandaş*, (TrokiKar.) (HlçKar.), *karındaş, karandaş*: (KaraySöz.) “ağabey” *kardaş*: (TatTürk.); (KrmTat.) *qardaş*: (KrmTatSöz) (Tat.) “erkek kardeş, kız kardeş” *kardäş*: (TatAlm.) “ akraba, ağabey”

kençe: (ZK) “yaş, genç” -krş. *kençe* : (KrmTat.) “genç” *kence* : (KrmTatSöz.) (TatTürk.) “en küçük kardeş”

tuğan : (ZK) “kardeş” krş. (KrmKar.) *tuğan*, (TrokiKar.) (HlçKar.) *tuvğan*: “akraba, aynı aileden”, (KaraySöz.), *tugan* (TatTürk.)

er kardaş : (k) “erkek kardeş”, *qızqardaş* “kız kardeş” är “erkek, zevce, koca” Uygur Türkçesinde (Caferoğlu, 1993: 48) ET’de är “er, bey” (Akalin, 1989: 265)

1.15. Çocuk:

tüp, tüpçük : (ZK) “çocuk” . -krş. (KrmKar.) *tüp, tib*, (TrokiKar.) *tup*, (HlçKar.) *tip, kip* (KrmKar) : “taban, cinsiyet, soy, sop” *tüpçik, tipçik* : (KaraySöz.), (Tat.) “dal kütük, destek”, *töpçek*: (TatAlm.) (KazTat.) “ana babanın son çocuğu”, *tüpçük, tepçek* : (Kúnos) “genç”, *tepçek kız*: (Kúnos) “en genç kız”

ulan : (POL) (hkt) “çocuk; oğlan, delikanlı; iskambilde, vale, bacak, oğlan”

bala : (POL) (hkt) “çocuk, yavru”, *bala* DLT ‘ de “kuş yavrusu, hayvan yavrusu” (Atalay, 1992: 91-232) Karahanlı Türkçesinde *bala* “kuş yavrusu, hayvan yavrusu” olarak kullanılan sözcük, günümüz Türk dillerinde “oğul” anlamında kullanılmaktadır. (Atalay, 1992: 274- 232)

tuwmus : (h) “çocuk, doğan, doğmuş”.

1.16. Kuzen:

eki karındaş ulanları : (h) “kuzenler, iki erkek kardeşin oğlanları”

1.17. Yeğen:

karındaş kızı : (h) “kız yeğen (erkek kardeşin kızı)”

karındaş uwlu : (h) “ erkek yeğen (erkek kardeşin oğlu)”

2.Evlilik Yoluyla

2.1. Koca:

erkek : (k) “erkek kişi, erkek, koca”

ir : (ZK) “koca, eş”

koça : (k) “koca”

er’en: (h) “koca, erkek kişi”, *er’an* (t) “işgüzar adam, koca”, *eren* (*hk*) “layık, iyi, üstün bir kişi; geniş bilgili, güçlü, cesur, becerikli, erkek kişi, koca” ET’de *ärän* “eren, erkek, bey” (Akalin, 1989: 266)

er : (ZK) “adam, erkek” (Tat.) *ir* (TatAlm.), *er* : (hkt) “erkek, erkek kişi, koca”

2.2. Karı:

kişi : (h) “kadın” kişi “kadın” anlamında Uygur Türkçesinde de kullanılır. (Caferoğlu, 1993: 75)

karı (k) : “kadın, eş”

hatın : (k) “karı, kadın”, *katın* (k) “kadın”, *katın* (ht) “evli kadın, karı”, Hatun sözcüğü Soğdça *hwâtün* “kraliçe” sözcüğünden geçmiştir. (Li, 1999: 245) Uygur Türkçesinde *hatun* “hatun, kraliçe” anlamlarıyla kullanılır. (Caferoğlu, 1993: 55)

katın : (ht) “evli kadın, karı”, *katın* (ZK) “kadın”, *hatın* (k) “kadın “DLT’de *katun* “kadın, hatun” (Atalay, 1992: 138)

hanım: (k) “karı”, *hanım* kelimesi “aslen prenses, hanın karısı, hükümdarın karısı” anlamında olup, sonradan “hanım, kadın, (saygılı seslenme biçimi) anlamını taşıyan bu sözcük eski Osmanlıcadan veya Çağataycadan Farsçaya geçmiştir. (Li, 1999: 243)

xatın : (POL) “kadın”, *xatun*: (ZK) kadın, bayan -krş. (KrmKar.) *xatın*, *qätin*, (TrokiKar.) (HlçKar.) *katın* (KaraySöz.); *xatın*: (Tat.) eş, hanım, kadın

apay : (k) “kadın”

tisi : (h) “dişi, kadın”

2.3. Karı-koca:

yoldaş : (POL) (kt) “yoldaş”, *yoldas* (h) “arkadaş; yoldaş; koca veya karı”

ortaf : (t) (KTS) “koca veya karı”

2.4. Kaynana:

kaynana (h t) “kaynana”, *qaynana* “kanana (karının annesi), *kayna* (ht) “kaynana, karının ana babası için ortak ad”, *qayna* “kaynana”

quda ana : (ht) “kayınvalide”

qudaça : (ZK) “kayınvalide” -krş. *qudaça* (KrmTat.) (Kúnos); (Tat.) *kodaça*: (TatAlm.), “baldız, görümce, yenge”, *kudaşa* (TatTürk.)

2.5. Kaynata:

kaynata : (ht) “kaynata “karının babası”, *kayn ata* (h) “kaynata”

quda baba : (ZK) “kayınbaba”

2.6. Enişte:

enişte : (k) “kız kardeşin kocası” *enişte* kelimesi Çağatayca’dan geçmiştir. (Tietze, 2002:727)

yenişte : “enişte” -krş. (KrmKar.) *enişte*: (KaraySöz.); (KrmTat.) (KrmTatSöz.) “hala veya teyzenin kocası, enişte”

2.7. Yenge:

tyıska : (h) “erkek kardeşin karısı” (-ka Slavcadan alınmış olmalıdır)

yengeçe : (k) “ağabeyin karısı, yenge”, ET. ‘de *yänjä* “büyük yenge” (Akalin, 1989:310)

kindzi : (h) “erkek kardeşin karısı”

yinge : (ZK) “yenge” -krş. (KrmKar.) *yingeçe*, *yengeçe*, *yiḡä* (KaraySöz.) yāḡä (Radl. III, 512)

yingeçe : (k) “amca karısı, dayı karısı; ağabeyin karısı”

2.8. Kayınbirader:

ḡayn : (k) “kayın birader (kadının erkek kardeşi)”, *ḡayn* (t) “kocaya karşı kadının akrabaları”

tiyšili : (k) “kocanın erkek kardeşi, ölen erkek kardeşin karısı”

tıyıs : (h) “kocanın erkek kardeşi”

yez'n'e : (h) “kayın birader; bacanak; kız kardeşin kocası”,

yez'n'a : (t) “kayın birader, kız kardeşin kocası”

2.9. Bacanak:

bacanaḡ : (k) “bacanak”

2.10. Baldız:

baldız : (k) “baldız”, Uygurcada baltır, (Li, 1999: 290) DLT’de baldız “karımın küçük kardeşi” anlamında kullanılır. (Atalay, 1992: 457)

2.11. Elti:

kelindeḡ : (k) “elti”

2.12. Damat:

kiyew : (h) güvey “kızın kocası”, *küyew*, *guyew*, *guweyi* “güvey, kızın kocası”, *kiyiw*, *kiyüw* (k) “nişanlı delikanlı”, *küyüw* “güvey, kızın kocası; nişanlı delikanlı”, *kiyow* (t) güvey “kızın kocası” Güvey, güveyi: 1. evlenmekte olan bir erkeğe düğün sırasında verilen ad; 2. bir kızın, ailesinden olan büyüklere o kızın kocası, damat’. Eski kaynaklarda *ḡüyegü* (>*ḡüyeḡi*) olarak geçer. Türkçe “küde” kökünden türetilmiştir. Eski ve Orta Türkçede ‘düğün’ olarak kullanılan küden sözünün de bu kökten geldiği düşünülebilir. Moğolca *kür degü* ‘kız kardeşin kocası’ sözüyle birleştirilmesi yanlıştır. Moğolca *küregen* (kürgen) ‘güvey’ biçimiyle birleştirilmesi de olanaksızdır. (Eren, 1999: 168) Güvey kelimesi küde- evlenmek fiiline –gü eki getirilerek oluşturulmuştur. (Li, 1999: 307)

küyüv : (ZK) “damat, güvey” -krş. (KrmKar.) *küyüv*, *küyev*, *kiyiv*, *kiyüv*, *giyev*, (TrokiKar.) *kiyov*, (HlçKar.) *kiyev*: (KaraySöz.) (KrmTat.) “damat, güvey”

küyüv: (ZK) “damat, güvey” -krş. (KrmKar.) *küyüv*, *küyev*, *kiyiv*, *kiyüv*, *giyev*, (TrokiKar.) *kiyov*, (HlçKar.) *kiyev*: (KaraySöz.) (KrmTat.) damat, güvey, *kiyev* (KrmTatSöz.) (TatTürk.), damat: ‘güvey’ > Far dâmâd. Damat, Kafkas (ve Rus) dillerine de geçmiştir. (Eren, 1999: 105) DLT küdheḡü şeklindedir. (Atalay, 1992: 166)

2.13. Gelin:

kelin : (ZK) (KrmKar.) “gelin” *kelin*, (k) (TrokiKar.) (KaraySöz.) (TatTürk.) (KrmTat.) (KrmTatSöz.) (HlçKar.) *kelin* (kelin (DLT, kelin “gelin” (Atalay, 1992:107) gelin; kel-gelmek fiilinden aileye gelen kişi anlamında türetilmiş bir sözcüktür.

k'elin : (ht), “gelin”,

kelinçik : (ZK) “genç bayan” -krş. *kälinçäk* : “yeni evlenmiş kadın”, *kelinşäk*: (Radl. II, 1118) “ilk çocuğunu doğurmamış yeni evli bayan”

2.14. Görümce:

görünce : (k) “görümce, baldız”

3. Akrabalıkla İlgili Diğer Sözcükler

3.1. Akraba:

akrebe : (k) “akraba”, Arapça *ḡarīb* “yakın, akraba” sözcüğünün çoğul biçimi *akrībâ* sözcüğünden geçmiştir. (Li, 1999: 40)

beşik : (POL) “beşik, akraba”, ET’de boşük, büşük, “beşik, dost, akraba” (Akalm, 1989: 270)

ezinki : (h) “akraba”

hısım : (k) “hısım, akraba”

hısım – akrebe : (k) “hısım, akraba”

xoranda : (POL) “ev halkı”

yaşın : (k) “yakın, akraba” KB’te yaşın “yakın” şekliyle geçer. (Arat, 1979: 515) yaş – yaklaşmak fiilinden türemiş olup, isim veya sıfat olarak kullanılır. (Li, 1999: 61)

yuvuq : (k) “yakın; akraba”, *yuwduh* (t), *yuwuh* (t) “yakın, en yakın”, *yuwuh*, *yuvuq* (k) “yakın; akraba”,

yuwuhtağı : (h) “yakında; yakın, yakındaki”, *yuwuhtağı* (t) “yakın; akraba”

uruv : (ZK) cinsiyet -krş. (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) *uruv*: ((KaraySöz.), cinsiyet, soy, sop, sülale, kök, aile, nesil, kuşak, *uriv* (TatTürk.)

soy: (POL) “soy”

soysop : (k) “ hısım, akraba; soy, aile”

qudaliq : (ZK) “akrabalık”

qudalaş-: (KaraySöz.) “evlilik sonrası akraba olmak”

uruw (hkt) “soy, köken; aile, kuşak, nesil” , KB’te urı “evlat (erkek)” şekliyle geçer. (Arat, 1979: 497)

tuwğan : (ht) “akrabalık, öz, üvey olmayan; doğan, doğmuş; çocuk” Toğmış “akraba”, anlamıyla Uygur Türkçesinde kullanılmıştır. (Caferoğlu, 1993: 159) doğmak fiilinden türetilmiş bir kelimedir.

kuda : (h) “erkek görücü”, *kudağıy* “kadın görücü”, *qudaliq* “akrabalık”

quda : (ZK) “akraba”

kuda : “evliliklerde arabuluculuk eden kişi”, (KrmKar.) (KrmTat.) *quda* : (KrmTatSöz.), “ yüz görümlüğü” *kuda* (TatTürk.)

qudalaş-: “ evlilik sonrası akraba olmak” (KaraySöz.)

3.2. Evli/ Bekar/Dul

boy giz : (ZK) “bakire”

boy oglan : (ZK) “bekâr oğlan”

boydaq : “bekar” (KrmKar.) *boydaq*, (TrokiKar.) *boydax* (KaraySöz.), *boydak* (TatTürk.)

tul : (hkt) “dul, dul kadın” (KTS)

3.3. Öksüz

eksiz : (h) “öksüz”, *öksüz*, *öksiz* (k), *öks’uz* (t)

3.4. Öz/ Üvey:

doğmuş : (k), doğmuş “öz, üvey olmayan”, *tuğan* (k) “öz, üvey olmayan”, *tuwğan* (ht) “akrabalık, öz, üvey olmayan, doğan, doğmuş; çocuk”, *tuwmus* (h) “çocuk, doğan, doğmuş; soylu bir aileden, kabile, nesil” *tuwmuş* (kt) “çocuk; doğan, doğmuş, yerli” *tuwduk* (h) *tuwduh* “kız kardeş” *tuwduq* (k) “öz, üvey olmayan; akraba, kız kardeş” *eg’ey* : (h) “üvey”, *eg’ey ana* (h) “üvey ana”, *eg’ey ata* (h) “üvey baba”, *eg’ey kız* (h) “üvey kız”, *eg’ey uwul* (h) “üvey oğul”, *ögey*, *ogey* (k) “üvey”, *ögey ana* (k) “üvey ana”, *ögey ata* (k) *ögey baba* (k) “üvey baba”, *ögey kız* (k) “üvey kız”, *ögey uwul* (k) “üvey oğul”, *ögey qardaş* (k) *ogey qardaş* (k) “üvey erkek kardeş” ET’de ög “ana, üvey ana”, (Akalin, 1989: 289) ög anne anlamında Eski Türkçede kullanılmıştır.

tuğan : (k) “öz, üvey olmayan”

3.5. Evlenmek:

irge bar- : (KrmKar.) (TrokiKar.) (HlçKar.) (TatTürk.) “evlenmek”, *erğa çix-*: (KaraySöz.) “evlenmek “

erleş- : (t) (KTS) “evlenmek”

3.6. Kuma:

ķuma : (h) “ karı, metres, hizmetçi kadın, kadın köle, zina eden kadın, nikahsız kadın” kuma sözcüğü Moğolca ’dan geçmiştir. (Li, 1999: 250)

kündeş : (k) “bir kocanın karıları, kuma”

3.7.İhtiyar-Genç (kadın-erkek):

kebeş : genç hanım, *kebeş*: (ZK) hanım -krş. *kebäs*: (Radl. II,1193), kız çocuğu

kence : (KrmTatSöz.) (TatTürk.) “yaş, genç”

qarçiq: (ZK) “yaşlı kadın” -krş. (Tat.) *karçik*: (TatAlm.) (Kúnos) “yaşlı kadın”

qart: (ZK) “yaşlı” -krş. (KrmKar.) *qart*, (TrokiKar.) (HlçKar.) *kart*, *karti*: (ZK) *yaşlı* (KrmTat.) (KrmTat.) *qart* (KrmTatSöz.)

ülken : (ZK) (Tat.) ulu, büyük” *ölkän*: (TatAlm.) yaşlı, yetişkin

pir : (ht) (KTS) “yaşlı, ihtiyar”

koca : (KTS) (k) “yaşlı, ihtiyar”

karthıf : (t) (KTS) “ihtiyarlık, kocalık, yaşlılık”

4. Akrabalıkla İlgili Adlandırmaların Morfolojik Yapısı**4.1. Tek Kelimeden Oluşanlar****4.1.1.a. Eksiz :**

abza : (ZK) “büyük birader”; *abzi*, *abzi*, *abza* : (ZK) (Kúnos) “büyük birader, amca, teyze.”

ağa : (kt) “yaşça büyük, yaşlı kişi”, *ağa* : (k) “ağabey, amca (yaşça büyük erkeğe seslenme biçimi)”, *ana*: (hkt) “anne, saygıdeğer kadın, hanımefendi, *apte* : (ZK) “ abla”, *ata*: (hkt)

“baba” , *awi*: (h) “baba” (seslenmede), *bala* : (POL) (hkt) “çocuk, yavru, *bağ* : (ZK)

kızkardeş, *did* : (h) “dede” , *eg’ey* : (h) “ üvey” *emce* : (ZK) “ amca”, *eni* : (ZK) I. küçük

birader, *eti* : (ZK) “ata, cet, soy” , *gade* : (ZK) “küçük kardeş” -krş. (Osm.) (dial.) *kada*,

kade, *kadak*, *kadas*, *kız* : (h t) “kız evlat, genç kız”, *kız* (ht) “kız evlat, küçük kız, genç kız”,

ķoca : (k) “koca”, *ķuma* : (h) “ karı, metres, hizmetçi kadın, kadın köle, zina eden kadın”, *quda*

: (ZK) “ akraba”

4.1.1.b. Ek İle :**4.1.1.b. 1. -y:**

ağay : (ZK) (KrmKar.) (TrokiKar.) “büyük birader” *apay*: (k) “kadın”

-y biçimbiriminin kullanılması çok çeşitli aile ve akrabalık isimlerinden büyük kısmında göze çarpan bir husustur. Başkurt Türkçesinde bu isimler ikili bir kullanımla ata-atay, äsä-äsäy, ağa-ağay, apa-apay, baba-babay, änä-änäy, şeklinde -y biçimbirimini alarak veya almayarak karşımıza çıkar. -y almış şekiller ile -y almamış şekiller arasında sözlük maddesi olarak anlam bakımından az bir fark görülmektedir. Kimi zaman da bu ikili biçimlerden biri başka bir akraba ismi anlamında kullanılmıştır. -y biçimbirimi sadece Başkurt Türkçesinde değil, diğer birçok Türk lehçesinde de kullanılmakta olup genellikle aile ve akrabalık isimlerine gelerek bu isimlerden küçültme, sevgi ifadesi ile yeni isimler oluşturan bir biçimbirim olarak adlandırılır. (Ersoy, 2011: 89)

4.1.1.b. 2. dAş :

kelindeş : (k) “elti” , *karandaş* : (h), “kardeş” , *yoldaş* : (POL) (kt) “yoldaş”, *yoldas* (h) “arkadaş;yoldaş; koca veya karı”

4.1.1.b.3. -mİş:

tuwmus : (h) “çocuk, doğan, doğmuş; soylu bir aileden, kabile, nesil” doğmuş: (k), doğmuş “öz, üvey olmayan”, *tuwmuş* (kt) “çocuk; doğan, doğmuş, yerli”

ebanay: (ZK) ebe -krş. (KrmKar.) ebe, eb, ebanay (KaraySöz.), ebe (TatTürk.)

4.1.1.b. 4. -gÜ:

kiyew : (h) “güvey kızın kocası”. Güvey kelimesi küde- evlenmek fiiline –gü eki getirilmiştir.

4.1.1.b. 5. -sIz:

eksiz : (h) “öksüz”, öksüz, öksiz (k), öks’uz (t)

4.1.1.b. 6. -kek:

erkek : (k) “erkek kişi, erkek, koca”

4.1.1.b. 7. -gan :

tuwğan : (ht) “akrabalık, öz, üvey olmayan; doğan, doğmuş; çocuk”

4.1.1.b. 8. -çA :

yingeçe : (k) “amca karısı, dayı karısı; ağabeyin karısı”, *ağaça* : (k) “dayı” (< ağa-ça küçültme eki)

4.1.1.b. 9. -İn:

kelin: (ZK) (KrmKar.) kelin, (TrokiKar.) “gelin” kelín, (HlçKar.) *kelin* (KaraySöz.) (TatTürk.) (KrmTat.) (KrmTatSöz.) DLT, kelin “gelin” .

4.1.1.b. 10. -çIk:

kelinçik : (ZK) genç bayan, *garçig* (ZK) “kart kadın”, tüp, tüpçük: (ZK) “çocuk” *oglançik* : (POL) “küçük oğlan”, *qarçiq*: (ZK) “yaşlı kadın” -krş *karçik*: (TatAlm.) (Kunos), “yaşlı kadın”. (Tat.) *qızçiq* : (POL) “küçük kız”

4.1.1.b. 11. -Ik:

qudalıq : (ZK) “akrabalık”

4.1.1.b. 12. -duh:

tuwduh : (t) “kız kardeş, *tuwduk* (h) “ *tuwduq* (k) “öz, üvey olmayan; akraba, kız kardeş”

4.1.2. Birden Fazla Kelimeyle Yapılan Adlandırmalar

4.1.2.1. Sıfat Tamlaması Kuruluşundaki Adlandırmalar

boy oğlan: (ZK) “bekâr oğlan”, *eki karındaş ulanları* : (h) “kuzenler, iki erkek kardeşin oğlanları” *qart baba* : (k) “dede”, *qart nene* : (k) “nene”, *qart baba* : (KaraySöz.), “dede, büyükbaba”, *ullu itta* : (h) “dedenin veya ninenin babası”, *uluğata* : (k) “büyük baba”

4.1.2.2. İsim Tamlaması Kuruluşundaki Adlandırmalar:

ana kardaşı : (k) “dayı”, *baba qardaşı* (k) : “amca”, *karındaş kızı* : (h) “kız yeğen (erkek kardeşin kızı), *kaynana* : (ht) “kaynana”, *kayna* (ht) “kaynana, karının ana babası için ortak ad”, *qayna* “kaynana”, *kaynata* : (ht) “kaynata “karının babası”, *kayn ata* (h) “kaynata”, *qaynata* “kaynata (karının babası) *karındaş uwlu* : (h) “erkek yeğen (erkek kardeşin oğlu)”, *quda ana* (ht) : kayınvalide, *quda baba* (ZK): “kaynababa”

4.1.2.3. Sıfat Fiil Grubu Kuruluşundaki Adlandırmalar:

ir-tuğan : (ZK) “ağabey”, *qiz tuğan* : (ZK) “kız kardeş”

Sonuç

Bir toplulukta akrabalığın temelini, aile oluşturmaktadır. Aile birliğinin dağılması ve bozulması, akrabalık bağlarını zayıflatmakta, dolayısıyla bazı akrabalık terimleri kullanımdan düşmektedir. Batı dünyasında hızla gelişen şehirleşme sonucu, çekirdek aile olarak yaşam ve bireyselleşme gibi nedenlerle akrabalık ilişkileri zayıflamaktadır. Nüfusu hayli az olan Karay Türklerinde bu kadar çok sayıda akrabalık adı olması ise dikkat çekmektedir. Bu durum Türk toplumunda aile kurumunun ve akrabalık ilişkilerinin çok önemli ve özel bir konuma sahip olduğunun ve Türk dilinin zenginliğinin bir göstergesidir.

Karay Türkçesi, Eski Türkçe kelime yapısı ve özelliklerini korumaktadır. Bu sebeple onların dillerindeki arkaizm, kelime bilgisi, Türk dilinin tarihi gelişimi ve Türk diline ait yapılacak karşılaştırmalar bakımından önemlidir.

Kısaltmalar:

(h) : Haliç- Karaimcesi

(k) : Kırım- Karaimcesi

(t) : Troki- Karaimcesi

DLT : Divanü Lûgat'it Türk

ET : Eski Türkçe

EUT : Eski Uygur Türkçesi

HŞ : Heuser- Şevket Turkish-deutsches Wörterbuch Türkçe- Almanca Sözlüğü. 6., değişmeyen yayın. Wiesbaden, 1967.

KaraySöz. : Karaimsko-Russko-Pol'skij Slovar Pol Red (Karaimce- Rusça- Lehçe Sözlük.) N. A. Baskakova, A. Zajonçkovskoga, bkz.M. Şapşala. Moskova 1974.

KazTat. : Kazan- Tatarcası

KB : Kutadgu Bilig

KrmTat. : Kırım- Tatarcası

KrmTatSöz. : “ Krymskotatorsko- Russki Slovar.” (Kırımtatarcası-Rusça Sözlük), Sostaviteli: bk.A. Asanov, A. N. Garkavec, bk.M. Useinov. Kiev, 1988.

Kúnos : Kazan- Tatar Kelime Listesi , Ignác Kúnos'un derlemesinden neşreden Zsuzsa Kakuk .": Kasantatarisches Wörterverzeichnis. Aufgrund der Sammlung von Ignác Kúnos herausgegeben von Zsuzsa Kakuk.

KTS : Tülay Çulha, Karaycanın Kısa Sözcüğü, Karayca-Türkçe Kısa Sözlük, Kebikeç Yay. İstanbul 2006

Osm. : Osmanlıca

POL : Obryadı İ Obıçay Kırmskih Karaimov Tyürkov, Yu. A. Polkanov, Bahçisaray 1994,

Radl. : W. Radloff, Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. IIV. (Etimolojik Türk Lehçelerinin Sözlük Denemesi.) I-IV. Sanktpeterburg, 1893-1911.

Tat. : Tatarca

TatAlm. : Tamurbek Dawletschin, Irma Dewletchin, Semih Tezan, Tatarisch-Deutsches Wörterbuc(HlçKar.) Tatar- Almanca Sözlük, Wiesbaden, 1989.

TatTürk. : Dictionar Tatar Turc Roman, (Tatarca –Türkçe- Romence Sözlük) Altay Kerim-Leyla Kerim Editura Kriterion 1996.

Tryj. : Edward Tryjarski, Dictionaire armeno- kiptschak d'après trois manuscript des collections viennoisebk. XXX I. Fascicule 1-4. Warszawa, 1968- 1972.

ZK : “Ein Krimkaraimisches Wörterverzeichnis” Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus XLV (2-3), 347-401, Zsuzsa Kakuk, Budapest 1991.

KAYNAKÇA

- AKSOY, İ. (2011). Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi Eğitimi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16, Kış 2011 Winter, 11-19.
- ARAT, R. R. (1979). Kutadgu Bilig III, İndeks, TKAE Yay. İstanbul.
- ATALAY, B.(1992). Divanü Lûgat'it Türk Tercümesi II, III, TDK Yay. Ankara.
- CAFEROĞLU, A. (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, İstanbul
- CLAUSON, S.G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford University Pres, Oxford.
- ÇULHA, T. (2006). Karaycanın Kısa Sözvarlığı, Karayca-Türkçe Kısa Sözlük, Kebikeç Yay. İstanbul.
- DOĞAN, Yrd.Doç. Dr. İ., Kıvrakdal, İ., (2002). Karaim Türkleri, Türkler, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 781-789.
- EREN, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, 2. Baskı, Ankara.
- ERSOY, H. Y. (2011). “Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan –y Biçimbirimi.” Türkbilig, 21, 87- 112.
- GABAİN, A. V. (1989). Eski Türkçenin Grameri, (Çev.) Mehmet Akalın, TDK Yay. Ankara.
- GÖMEÇ, S. (2001). Divanü Lugat-it Türk ‘de Akrabalık Bildiren Kelimeler, Türk Kültürü, Yıl XXXIX, Sayı 464, Aralık, 714-723.
- <http://www.ozturkler.com/forum> (04.06.2007)
- KAKUK, Z. (1991). “Ein Krimkaraimisches Wörterverzeichnis” Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung. Tomus XLV (2-3), 347-401, Budapest.
- Lİ, Y. S.(1999). Türk Dillerinde Akrabalık Adları, Simurg Yay. İstanbul.
- ÖZKAN, N. (1997). Türk Dünyası, Geçit Yay. Kayseri.
- ÖZKAN, Doç. Dr., N. (2005). Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yay. Ankara.
- POLKANOV, Y. A (1994). Obryadı İ Obıçay, Krimskih Karaimov Tyürkov, Bahçisaray .
- SOYDAN, C. (2003). Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43, 1, 43-56.
- TIETZE, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, Cilt 1, İstanbul.
- Türkçe Sözlük, (2005). TDK Yay. Ankara.